

GUBICI ŽIVE SILE U RATOVIMA IMPERIJALISTIČKE EPOHE

Kao što je poznato, ratovi su se pojavili kao rezultat nastanka antagonističkih klasa i država; no iako su tokom čitave istorije predstavljali najveću nesreću za čovečanstvo, sve do našeg vremena izgledali su kao karcinom čije se zloćudne efekte ne može izbeći. Naučne analize uzroka izbijanja ratova pokazuju, međutim, da je na sadašnjem stepenu razvitka međunarodnih odnosa, unatoč tome što u međunarodnoj zajednici i dalje uporedo egzistiraju i procesi konflikta i procesi saradnje, stvorena realna mogućnost da se, uz aktivno delovanje čitave međunarodne zajednice zainteresovane za svetski mir, rat zauvek eliminiše kao sredstvo rešavanja suprotnosti u ljudskom društvu.

U borbi za svetski mir, koja predstavlja aktivni proces usmeren ka pronalaženju novih metoda rešavanja onih konfliktnih situacija koje bi potencijalno mogle rezultirati u sukobe, snažan podsticaj predstavljaju gubici i razaranja, koje je čovečanstvo pretrpelo u dosadašnjim ratovima.¹ Ovi gubici, poput uverljivog upozorenja, ukazuju na posledice do kojih bi u perspektivi moglo doći, ako se talas lokalnih ratova ne obuzda i ne neutrališe postojeće mogućnosti njegovog prerastanja u nov svetski sukob. Stoga se analiza gubitaka koje je pretrpelo čovečanstvo u minulim ratovima, a posebno njihove dinamike kretanja i trendova u imperijalističkoj epohi, pokazuje kao memento, koji poput pretnje Damoklovog mača lebdi nad međunarodnom zajednicom, dajući joj stimulans u borbi za rešenja koja bi stvorila uslove za trajnu likvidaciju rata kao instrumenta za rešavanje suprotnosti.

¹ Prema podacima švajcarskog naučnika Žan-Žaka Bebel, za poslednjih 5.600 godina odvijalo se oko 14.500 ratova — malih i velikih — u kojima su sumarni gubici bili brojčano jednaki sadašnjem stanovništvu Zemlje (B. A. Bokarev: *Kibernetika i Voennoe delo* — Voenizdat — 1969 — s. 196);

Prilikom pokušaja analize gubitaka do kojih je došlo u minulim ratovima pojavljuju se metodološki problemi, koji bi se mogli svrstati u dve osnovne grupe. Prvu grupu sačinjava — domen ocene pouzdanosti izvora gubitaka, a drugu — domen definisanja kriterija gubitaka. Kada se analiziraju gubici koje su zaraćene strane zvanično objavile tokom rata, primećuje se da su vlastiti gubici često bili svesno umanjivani, a protivnički precenjivani, sve sa ciljem da se dezinformiše protivnik i ne demorališu vlastite trupe. Posle završetka rata su se — umesto grešaka pomenutog tipa — često pojavljivale greške u procenama, jer se — zbog karakteristika efekata savremene municije i dinamike borbenih dejstava — nisu uvek mogle koristiti metode fizičke identifikacije poginulih i voditi precizne evidencije. Sem toga, ratni izveštaji, koji su bili funkcionalno prilagođeni vojnim potrebama, obično su obuhvatali samo rubrike nepovratnih (suma poginulih i teško ranjenih i bolesnih, koji se nakon ozdravljenja nisu mogli vratiti u jedinice) i povratnih gubitaka (ranjenih i bolesnih, koji su se nakon ozdravljenja vraćali u jedinice), što nije omogućavalo procenu broja poginulih; često u izveštajima nisu bili obuhvaćeni ni oni borci i stanovnici koji su umrli od epidemija bolesti, nesretnih slučajeva i sl. Evidencije jedinica, sanitetskih ustanova, »Međunarodnog crvenog krsta« i zarobljeničkih logora često su se gubile ili umnožavale; stoga je razumljivo da je, u takvim uslovima, dolazilo do znatnih varijacija u objavljenim zvaničnim podacima.²

Ukoliko se, kao statistički uzorci, koriste rezultati istraživanja različitih autora, koji su za procenu gubitaka koristili različite metode, primećuje se da su i rezultati njihovih istraživanja zakonomerno raspodeljeni. Tako, na primer, poznati sovjetski naučnik B. C. Urlanis, u svom radu *Vojny i Narodno-naselenie Evropy*, objavljenom 1960. godine, iznosi da od 27 izvora, koji tretiraju gubitke oružanih snaga u prvom svetskom ratu, 50% navode da su gubici iznosili 8—9 miliona boraca, 25% pominje brojke 7—9 miliona, a ostali cene da su gubici bili veći od 9 miliona. Sličnost procenjenih gubitaka sa normalnom distribucijom slučajne vrednosti je evidentna.

² Američki statistički bilten objavio je januara 1946. godine da je za vreme drugog svetskog rata ubijeno ili umrlo od posledica ranjavanja oko 9,5 miliona oficira i vojnika svih zaraćenih strana. U isto vreme švajcarski časopis *Der Weg* navodi brojku od oko 15 miliona, a *Enciklopedija Britanica* navela je brojku od oko 20 miliona. Najveći broj izvora navodi za gubitke oružanih snaga poslednju brojku.

U nedostatku boljeg rešenja, prevazilaženje navedenih teškoća, koje se pojavljuju prilikom pokušaja vrednovanja gubitaka, moguće je korištenjem komparacije nezavisnih izvora. Time se, unatoč navedenim slabostima, može odrediti njihov dijapazon i doprineti sagledavanju opšte strukture i trendova kretanja.

GUBICI U LOKALNIM RATOVIMA PRE PRVOG SVETSKOG RATA

Špansko-američki rat, koji je izbio 1898. godine, može se tretirati kao prvi rat imperijalističke epohe. U tom kratkotrajnom ratu, koji su SAD isprovocirale da bi preotele Španiji njene američke kolonije, poginulo je oko 500 Amerikanaca i oko 2.500 Španaca, što znači da su sumarni gubici zaraćenih strana iznosili oko 3.000 ljudi.

Rusko-japanski rat 1904/1905. godine, oko podele uticajnih sfera na Dalekom istoku, karakterisali su znatno veći gubici. Ruski zvanični izvori objavili su da je u tom ratu poginulo oko 32.000 ruskih oficira i vojnika, a prema japanskim izvorima poginulo je oko 50.000 pripadnika japanskih oružanih snaga. U borbenim dejstvima poginulo je, dakle, oko 80.000 vojnika zaraćenih strana, a ceni se da su dopunski gubici — od posledica ranjavanja — iznosili oko 20.000. Sumarni gubici su, dakle, iznosili oko 100.000 oficira i vojnika.

Italijansko-turski rat, do kojeg je došlo u Libiji, nakon što je Italija 1911/1912. godine počela sa širenjem svog kolonijalnog imperija, karakterisao se gubicima oko 1.500 Italijana i oko 4.500 Turaka, a sa umrlim od posledica ranjavanja, ukupni gubici su iznosili oko 8.000 ljudi.

Gubici u *balkanskim ratovima* (1912—1913.) mogu se odrediti samo približno, jer su izvori, naročito turski, jako nepouzdati. U prvom balkanskom ratu totalni nepovratni gubici (poginuli, ranjeni, zarobljeni) iznosili su 153.000 Turaka, 73.000 Bugara, 30.000 Srba, 30.000 Grka i 10.000 Crnogoraca, a u drugom 83.000 Bugara, 41.000 Srba, 1.200 Crnogoraca i 22.000 Grka.³ S obzirom na to što su mnogi zarobljenici iz prvog balkanskog rata, koji su računati u nepovratnim gubicima, ponovno angažovani u drugom balkanskom ratu, teško je razlučiti stvarni broj poginulih u tom ratu. Prema ocenama navedenim u citiranom radu Urlanisa, u borbenim dejstvima na Balkanu poginulo je 1912. i 1913. godine oko 122.000 vojnika svih zaraćenih strana, a totalni gubici (poginuli u borbi i od posledica ranjavanja) iznosili su oko 140.000 vojnika.

³ *Vojna enciklopedija* (u daljem tekstu VE), drugo izdanje, Tom 1 — s. 449—459.

U kolonijalnim ratovima evropskih sila gubici su bili osetno manji. Tako je, na primer, Velika Britanija izgubila za vreme burškog rata (1899.—1902. god.) oko 6.000 vojnika, a Buri su imali oko 4.000 poginulih.⁴ Sumarni gubici su, dakle, iznosili oko 10.000 boraca.

Gubici Nemačke za vreme domorodačkih ustanaka (1903.—1907. godine) u Togu, Namibiji i Kamerunu iznosili su oko 1.500 vojnika. Za pleme Herero se navodi da je izgubilo oko 8.000 ratnika,⁵ a slični su bili gubici Hotentota, što znači da su verovatni gubici iznosili oko 17.000 boraca svih zaraćenih strana.

Analiza ukupnih gubitaka u lokalnim ratovima vođenim uoči prvog svetskog rata pokazuje da je u njima poginulo oko 280.000 oficira i vojnika.⁶ Od ukupnog broja gubitaka u stogodišnjem periodu (1815—1914), na poslednjih 16 godina tog perioda otpada 30%, što ukazuje na tendenciju osetnog porasta gubitaka uoči prvog svetskog rata.

GUBICI U PRVOM SVETSKOM RATU

Za razliku od prethodnih lokalnih ratova, prvi svetski rat je obuhvatio praktično sve kontinente, s izuzetkom Amerike i Australije. Borbeni gubici Antante su iznosili oko 4,300.000 vojnika i oficira, a Centralnih sila oko 3,100.000, dok su gubici civilnog stanovništva bili oko 500.000 ljudi.⁷ Sumarno je u prvom svetskom ratu, ako se uzmu u obzir i neborbeni gubici, poginulo oko 9,500.000 oficira i vojnika, a uzimajući u obzir i gubitke stanovništva, oko 10,000.000 ljudi. Ako se godišnji proseki gubitaka u tom ratu komparira sa godišnjim prosekom gubitaka Napoleonovih ratova, uočava se da su gubici u prvom svetskom ratu bili 30 puta veći, a u odnosu na gubitke tridesetogodišnjeg rata veći čak 250 puta. Budući da je struktura gubitaka zaraćenih strana iz prvog svetskog rata u literaturi detaljnije analizirana, priložena je tabela, koja omogućuje da se sagleda komparativni odnos borbenih i neborbenih gubitaka oba antagonistička bloka.⁸

⁴ VE — Tom 2 — s. 129—130.

⁵ VE — Tom 3 — s. 433, s. 497.

⁶ U ovu brojku nisu uključeni gubici iz ihetuanskog ustanka (1893 — 1902.), u kome je učestvovalo 60.000 kineskih vojnika i ustanika, a slomila ga je intervencijska grupa osam evropskih država. Gubici nisu bili veći od 10.000 ljudi, što znači da bitno ne utiču na navedenu brojku. Slična je situacija i sa gubicima iz kineske revolucije (1911/12. god.).

⁷ I. A. Grudinin: *Dialektika i sovremennoe voennoe delo* — Voenizdat — 1971. — s. 99.

⁸ B. C. Urlanis — *Vojny i narodo-naselenie Evropy* — Social'no-Ekonomičeskaja Literatura — Moskva — 1960. — s. 384.

Tabela 1

Vrste gubitaka (uzrok)		Pregled gubitaka		
		Antanta	Centralne sile	Ukupno
Borbeni gubici	Ubijeni u borbi	350.600	249.900	600.500
	Umrli od posledica ranjavanja	75 400	57.100	132.500
	Otrovani gasovima	3.300	600	3.900
	U k u p n o	429.300	307.600	736.900
Neborbeni gubici	Umrli od bolesti	67.500	77.700	145.200
	Umrli u zarobljeništvu	38.600	14.300	52.900
	Nesretni slučajevi i drugi razlozi	5.900	3.300	9.200
	U k u p n o	112.000	95.300	207.300
OPŠTI GUBICI		541.300	402.900	942.200

Napomena: U tabeli ratnih gubitaka nisu obuhvaćeni gubici civilnog stanovništva od epidemije »španskog gripa«, jer je do njih došlo i u miru, te ih se ne može smatrati ratnim gubicima.

GUBICI U LOKALNIM RATOVIMA IZMEĐU DVA SVETSKA RATA

U vreme *imperijalističke vojne intervencije protiv SSSR-a* (1918—1920. god.) i borbe SSSR-a sa kontrarevolucionarnim belogardejskim snagama, uključujući i rat protiv Belo-Poljaka, ukupni gubici svih angažovanih snaga iznosili su oko 250.000 ljudi (od čega 125.000 pripadnika Crvene armije, oko 60.000 Poljaka, a ostalo gubici belogardejskih armija).

Za vreme oslobodilačkog rata Turaka protiv grčkih okupatora (1919—1922. god.), poginulo je oko 24.000 grčkih vojnika, a slični su bili i turski gubici, što znači da je u ovom ratu poginulo oko 50.000 vojnika i oficira.

Za vreme italijansko-etiopijskog rata (1935—1936), italijanski gubici su iznosili oko 4.500 vojnika i oficira, a gubici Etiopije, protiv koje su u ovom veku prvi put bez ograničenja upotrebljeni masovni vazdušni napadi i hemijska sredstva, iznosili su oko 700.000 ljudi (uglavnom civilnih stanovnika).

U španskom građanskom ratu (1936—1939), u kome su fašisti ponovno masovno koristili dejstva protiv civilnog stanovništva, poginulo je ukupno oko 1.000.000 pripadnika svih zaraćenih strana i civilnog stanovništva, a računa se da ih je za vreme fašističkih

čistki (organizovanih posle građanskog rata) poginulo još toliko. Ukupno je, dakle, u građanskog ratu izgubilo živote oko 2,000.000 ljudi.⁹

O gubicima u operacijama kineskog građanskog rata (1924—1927. i 1927—1936. god.), koje su se odvijale pre drugog svetskog rata, nisu objavljeni parcijalni gubici, već su dati samo konačni gubici nakon pobede Crvene armije nad Čang Kaj Šekom. Iz perioda pre drugog svetskog rata poznato je da je kineska Crvena armija imala samo za vreme Velikog marša (1934—1936.) gubitke od oko 170.000 vojnika i oficira.¹⁰

Ukupni gubici oružanih snaga i civilnog stanovništva iznosili su u lokalnim ratovima između dva svetska rata oko 3,200.000.¹¹

GUBICI U DRUGOM SVETSKOM RATU¹²

Drugi svetski rat je po broju žrtava i obimu razaranja nadmašio sve prethodne ratove. Iako nema potpunih podataka o ljudskim žrtvama, a naročito o žrtvama civilnog stanovništva, računa se da je u tom ratu izgubilo živote oko 50 miliona ljudi, od čega 19 miliona pripadnika oružanih snaga ili 38% i 31 milion civila odnosno 62%.

Tabela 2

Gubici u drugom svetskom ratu¹²

Broj poginulih	Antifašistički blok	Fašistički blok	Ukupno
Vojnika	11,904.000	7,020.000	18,924.000
Civila	28,766.000	2,050.000	30,816.000
Ukupno	40,670.000	9,070.000	49,740.000

Samo u nacističkim koncentracionim logorima i zatvorima ubijeno je oko 25% od ukupnog broja poginulih. U drugom svetskom ratu su prvi put u istoriji primenjene specijalne »strategijske« operacije protiv civilnog stanovništva, koje su imale za cilj njegovo fizičko istrebljenje ili demoralisanje do nivoa koji bi obezbedio pri-

⁹ VE — Tom 9 — s. 537.

¹⁰ VE — Tom 10 — s. 421.

¹¹ Gubici rifskih plemena (1921 — 1926. god.) za vreme ustanka protiv kolonizatora u Maroku i ustanka u Siriji nisu, u uporedbi sa navedenim gubicima, takvog nivoa da bi mogli bitnije uticati na strukturu opštih gubitaka između dva svetska rata. Stoga su izostavljeni.

¹² VE — Tom 3 — s. 352.

tisak na njegovu vladu radi sklapanja mira. Za razliku od kemijskih oružja, kojima su u prvom svetskom ratu, ostvareni skromni rezultati (tabela 1 — 40.000 poginulih), u drugom svetskom ratu je samo sa dve nuklearne bombe, jačine 20 KT bačenih na Hirošimu i Nagasaki, ubijeno 115.000, a ranjeno 105.000 ljudi.¹³

GUBICI U LOKALNIM RATOVIMA VOĐENIM POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA (1945. — 1976. GODINE)

U trećoj etapi kineskog građanskog rata (1945—1949. god.) izbačeno je iz stroja oko 4,000.000 vojnika, no pri tome je neizvesno koliki deo sačinjavaju dezertteri i ljudstvo koje se pridružilo Crvenoj armiji, a koliko je poginulo. Prema američkom izveštaju Walker, izrađenom 1971. godine, ukupni gubici oružanih snaga i civilnog stanovništva procenjeni su za čitav građanski rat na oko 30 miliona.

U korejskom ratu (1951—1953. god.) poginulo je oko 1,500.000 korejskih vojnika i stanovnika Koreje, oko 30.000 Amerikanaca, a ukupni gubici (uzimajući u obzir i kineske dobrovoljačke jedinice) su iznosili oko 2,400.000 lica.¹⁴

Prema podacima Fronta nacionalnog oslobođenja Alžira, u periodu 1945—1962. godine, poginulo je oko 1,500.000 Alžiraca, a francuski gubici iznosili su oko 125.000 oficira i vojnika. Za vreme građanskog rata u Nigeriji, ukupan broj gubitaka od gladi, bolesti ili u borbi iznosio je oko 2,000.000 lica.

U ratovima u jugoistočnoj Aziji poginulo je za vreme borbi između francuskih trupa i oslobodilačkih snaga (1946—1954. god.) oko 1,000.000 ljudi, a za vreme američke intervencije oko 2,000.000. Ukupni gubici iznosili su, dakle, oko 3,000.000 ljudi.

Za vreme pakistanske okupacije Bengala poginulo je, za vreme otpora i tokom represalija organizovanih od pakistanske armije, oko 3,000.000 Bengalaca. Sumarni gubici arapskih zemalja i Izraela u sva četiri arapsko-izraelska rata, uključujući i dejstva palestinskih snaga na okupiranim teritorijama, procenjeni su u neutralnim izvorima u proseku na oko 60.000 pripadnika oružanih snaga i civila. Prema istim izvorima, za vreme jordansko-palestinske konfrontacije

¹³ VE — Tom 3 — s. 353.

¹⁴ Prema podacima VE, Tom 4, u ratu je poginulo oko 1,400.000 stanovnika Južne i Severne Koreje, oko 30.000 američkih vojnika, a gubici NR Kine nisu bili veći od 1,000.000 vojnika.

poginulo je oko 6.000—8.000 Palestinaca i pripadnika jordanske armije, a ukupni gubici svih snaga angažovanih u libanskom građanskom ratu procenjeni su na oko 100.000 poginulih i ranjenih. Gubici za vreme grčko-turske konfrontacije na Kipru i za vreme kurdske pobune procenjeni su na nekoliko hiljada ljudi. Ako se tome dodaju gubici iz građanskog rata u Angoli, koji su iznosili oko 50.000 ljudi, i pokolji izvršeni u Indoneziji i Čileu, može se zaključiti da je u periodu posle drugog svetskog rata poginulo u lokalnim ratovima više od deset miliona ljudi. Ovu brojku pominje i Institut za istraživanje mira u Stokholmu, stoga se može smatrati verodostojnom.¹⁵

*

Parcijalni prikaz gubitaka iz prvog i drugog svetskog rata i lokalnih ratova koji su im prethodili ne bi bio celovit ako se ne bi sagledali trendovi kretanja gubitaka i njihova struktura. Za te svrhe se pokazuje pogodno kompariranje apsolutnih i relativnih gubitaka, što je prikazano u tabelama broj 3 i 4, objavljenim u citiranom delu B. C. Urlanisa i osavremenjenim podacima iz ratova vođenih nakon objavljivanja navedene knjige.

Apsolutni ratni gubici

Tabela 3

Vek	Poginuli i umrli u ratovima (u milionima)	Prosečni godišnji broj poginulih i umrlih (u hiljadama)
XVII	3,3	33
XVIII	5,2	52
XIX	5,5	55
XX (do 1976.)	73,0	960—1000

Iz tabele 3 je evidentno da su svetski ratovi XX veka i sredstva masovnog uništenja koja su primenjena u njima prouzrokovali nagli porast gubitaka žive sile. Prosek gubitaka u ratovima XX veka, do 1976. godine, pokazuje da je u ovom veku svake godine ginulo u proseku oko 1,000.000 ljudi, što je 17,5 puta više od proseka za dva prethodna veka.

Radi sagledavanja relativnih gubitaka daje se tabela 4, koja je izrađena za period od 1600. do 1959. godine, a obuhvata samo gubitke oružanih snaga evropskih zemalja.

¹⁵ Delo 6. 4. 1976. — s 6.

Tabela 4

Period	Godina	Srednji godišnji prosek ubijenih i ranjenih u odnosu na nivo gubitaka XVII veka	Brojnost stanovništva u odnosu na nivo XVII veka
Domonopolistički kapitalizam	1600— 1699	100	100
Formiranje kapitalističkog načina proizvodnje	1700— 1788	133	132
Industrijski kapitalizam	1789— 1897	188	253
Imperijalizam	1898— 1959	2000	425

Iz tabele 4 je vidljivo da je stanovništvo Evrope u periodu od XVII do XX veka naraslo 4,25 puta, a gubici oružanih snaga 20 puta. Mehanizacija ratovanja i povećanje prostora u kojima su se vodili ratovi, doveli su do naglog povećanja gubitaka, koji su rasli 5 puta brže od stope priraštaja stanovništva.

Analiza strukture gubitaka, koju je objavio američki istraživač Milton Leitenberg u časopisu *Survival* (Novembar — 1972), pokazuje da su gubici civilnog stanovništva (u odnosu na ukupne gubitke) iznosili u prvom svetskom ratu oko 5%, u drugom svetskom ratu oko 62%, u Koreji 84%, a u Indokini oko 90%. Genocidi i primena sredstava masovnog razaranja usmerenih protiv civilnog stanovništva, a naročito represalije poduzimane kao mere odmazde za vođenje partizanskog rata na okupiranim teritorijama, doveli su do sukcesivnog porasta gubitaka civilnog stanovništva.

Komparacija parcijalnih gubitaka u oba svetska rata pokazuje da su u drugom svetskom ratu sumarni gubici bili oko 5 puta veći, a ukoliko bi došlo do trećeg svetskog rata, ceni se da bi samo gubici civilnog stanovništva od dejstva nuklearnog oružja iznosili (za prvih 10 dana rata), oko 200 miliona ljudi, što je za četiri puta više od totalnih gubitaka u drugom svetskom ratu. S tim u vezi potrebno je istaći da veličina procenjenih gubitaka urbanog stanovništva nije konstantna, jer ne ovisi samo o količini i kvalitetu nuklearnih glava, već i organizaciji civilne zaštite. Tako se ceni da bi nuklearni udar po gradu od milion stanovnika prouzrokovao gubitke od 430.000 mrtvih i 260.000 ranjenih ako ne bi postojao sistem civilne zaštite, a svega 20.000 mrtvih i 70.000 ranjenih ako bi takav sistem bio razvijen.

Trendovi analiziranih gubitaka i onih do kojih bi došlo, ukoliko bi u perspektivi bila primenjena nuklearna sredstva, uverljivo su upozorenje za još intenzivnije i aktivnije angažovanje celokupnog progresivnog čovečanstva u borbi za svetski mir i eliminaciju rata i nuklearnog oružja kao sredstva za rešavanje međunarodnih konflikata. Praksa, međutim, pokazuje da lokalni rat kao sredstvo rešavanja nagomilanih suprotnosti, na žalost, još ni izdaleka nije prevažden i da su žrtve lokalnih ratova po pravilu male zemlje. Statistike pokazuju da se u periodu od završetka drugog svetskog rata do sedamdesetih godina ovog veka odvijalo oko 100 međunarodnih i građanskih ratova i da se u svetu svakog trenutka negde ratuje. U takvim se uslovima aktivna borba za svetski mir, povezana sa izgradnjom odbrambenog sistema, a u sklopu njega i sistema civilne zaštite stanovništva, pojavljuje kao imperativ današnjice koji se ne može izbeći.